

APIBRĖŽIMAS

NUO KOSMOLOGINIO VAIZDINIO PRIE MAGINĖS PRAKTIKOS IR EPISTEMINĖS METAFOROS

Dainius RAZAUSKAS

Kaip kosmologinis pasaulio aptvaras atribojo ir saugojo šį sutvertąjį pasaulį nuo nesutvertojo, nuo už tvoros likusio chaoso jėgų, taip bet kuri buitinė tvora saugo ne tik nuo kūniškų įsibrovėlių, bet ir nuo mitinių būtybių, dvasių.

Ir ji neprivalo būti kūniška, fizinė – gana, kad būtų simbolinė. Taigi aptvarą, kuris turi maginę paskirtį, atstoja bei jam prilygsta paprasčiausias apibrėžimas ar apsibrėžimas ratu. Vienas iš ryškiausių tradicinių pavyzdžių – apsibrėžimas ratu laukiant pražystančio paparčio žiedo. Apibrėžtoji erdvė mena sutvertąjį pasaulį, kosmosą, šitaip išskirtą iš chaoso ir nuo jo atskirtą.

Akivaizdu, kad išoriniame pasaulyje apibrėžtas ratas tėra vidinio apibrėžimo projekcija, t. y. simbolinis apibrėžimo veiksmas visų pirma atliekamas viduje, sąmonėje, o išorinis jo pavidalas tėra ženklas (tai suvokiama ir tautosakoje). Galų gale užtenka norimą išskirti dalyką apibrėžti mintyse – paprastai tariant, tiesiog apibrėžti.

Šitaip ir randasi episteminė, pažinimo sričiai priklausanti, šiuolaikinė apibrėžimo kaip definicijos metafora. Apibrėžimas tad lemia žinojimą, kaip ir apibrėžtame rate pražydes papartis.

Reikšminiai žodžiai: apibrėžimo metafora, apibrėžimas ratu, maginis ratas, pasaulio aptvaras, baltų mitologija, mitinis pasaulėvaizdis, sąmonėjimo istorija.

■ IŽANGA: SUTVERTOJO PASAULIO TVORA

Ankstesniuose straipsniuose, remiantis lietuvių bei latvių tautosakos ir kai kurių kitų tradicijų lyginamaisiais pavyzdžiais, jau buvo aptarta, kad mitinis pasaulis paprastai įsivaizduojamas esąs aptvertas tvora (taigi šia prasme *sutvertas*) ir toji pasaulį juosianti tvora kaip tik skiria jį, šį pasaulį, nuo ano, anapusinio: šiapus tvoros – šis sutvertasis pasaulis, kosmosas ir jo gyventojai, gyvos būtybės; anapus tvoros – likęs nesutvertas chaosas ir jo demonai, vėluokai, mirusieji, nuo kurių sutvertojo pasaulio gyvas būtybes toji tvora ir saugo¹.

Dabar pamatysime, jog tiek pati ši pasaulį juosianti tvora ar aptvaras, tiek pats *sutvertasis* pasaulis turi reikšmingų mitinių bei ritualinių projekcijų žmogaus gyvenime, tiek išoriniame, tiek galiausiai vidiniame. Tarp jų – ir įprastos sąmoningą pažinimą bei žinojimą nusakančios sąvokos.

1. TVORA NUO DVASIŲ

Kosmologinis aptverto pasaulio vaizdinys kartu yra mitinis provaizdis, kurį daugiau mažiau įkūnija kiekviena buitinė tvora: kaip visą pasaulį juosianti tvora saugo jį nuo anapusinio chaoso demonų, taip kiekviena tvora, būdama tos pirmapradės „kosminės“ tvoros atvaizdas, įgauna apotropėjinę

reikšmę: aptvertą sklypą saugo ne tik nuo kūniškų įsibrovėlių (žvėrių, užklydėlių, vagių ir t. t.), bet ir nuo įsibrovėlių iš ano pasaulio, anapusinių būtybių (dvasių, vėluokų, velnių, laumių ir t. t.).

Tradicinio kaimo žmogui anapus tvoros esantis pasaulis, Gintaro Beresnevičiaus žodžiais, „tai jau chaoso, ne mūsų pasaulio prieangis; tas pasaulis dar nesutvarkytas, nesutvertas, ir iš jo gali pasirodyti netikėčiausi pavidalai, kartais net nepasiduodantys mitologinei klasifikacijai“². Užtat, pasak Juozo Šliavo, „kaimo sodybos viena nuo kitos būdavo atitvertos tvoromis, kurios turėjo ne tik saugoti vieno kiemo teritoriją nuo kito kiemo paukščių, gyvulių, bet taip pat buvo ir neatskiriama sodybos architektūros detalė – lyg ir sodybos aprėminimas“³. Šitaip gamtinio kraštovaizdžio – natūros, laukinės gamtos, chaoso – dalis tampa įrėmintą (tarsi paveikslas ar nuotrauka) ir virsta kultūros, sutvarkytojo, *sutvertojo* pasaulio, kosmoso atvaizdu. O pasak Balio Buračo, tradiciniu lietuvių požiūriu, „per tvorą, upelį ar kryžkelę dvasios negali pereiti, todėl, kai tik prieina, ir dingsta. Apsisaugoti nuo visokio pikto būdavo tveriami daugybė aštrių tvorų, per kurias neper-eina ne tik gyvuliai, bet ir piktosios dvasios“⁴.

Tik apotropėjine, magine tvoros paskirtimi tegalima paaiškinti tai, kad slavų kraštuose kai kur ji tapatinta su česnaku. Pasak Boriso Uspensio,

1 Razauskas 2019a: 37–38 ir ypač 2019b ištaisai.

2 Beresnevičius 1998: 40; 2004: 249.

3 Šliavas 1985: 43.

4 Buračas 1996: 255.

„dėl santykio su tvėrimu, įdomi yra ta aplinkybė, kad aptvaras (stačiatvorė) gali turėti pavadinimą *чеснок*, sutampantį su augalo [česnako] pavadinimu; tokio pat sutapimo esama ir lenkų kalboje, plg. le. *czosnek*. Aptvaro pavadinimas *чеснок* ir augalo pavadinimas *чеснок* veikiausiai yra vienos kilmės <...>: kaip augalas česnakas saugo nuo piktyjų jėgų, taip aptvaras česnakas saugo nuo priešų.“⁵

Tas pat pasakytina ir apie stambesnių gyvenviečių aptvarus, senovės miestų gardus bei sienas. Mirčia Eliadė rašė: „Archajinėse ir tradicinėse visuomenėse gyvenamasis pasaulis suvokiamas kaip mikrokosmas. Už šio uždaro pasaulio ribų prasideda nežinomybės ir chaoso valdos. Šiapus – sutvarkyta, apgyventa, organizuota erdvė, anapus, už šios pažįstamos erdvės – nežinoma ir grėsminga demonų, vėluokų, mirusiųjų ir svetimųjų sritis, žodžiu – chaosas, mirtis, naktis. Šis apgyvento kosmoso, apsupto dykumai ar mirusiųjų karalijai prilygstančio chaoso, vaizdinys išliko netgi tokiose išsivysčiusiose civilizacijose kaip Kinija, Mesopotamija ir Egiptas. Išties daugybėje tekstų tautos teritoriją puolantys priešai prilyginami vėluokams, demonams ar chaoso jėgoms. Antai faraono priešininkai laikyti ‘griuvėsių sūnumis, vilkais, šunimis’ ir t. t. Faraonas buvo prilyginamas dievui Ra, slibino Apopio nugalėtoju, o jo priešai – pačiam tam mitiniam slibinui. Kadangi jie puola ir tuo sukelia grėsmę mieste (ar bet kurioje kitoje apgyventoje bei organizuotoje teritorijoje) nusistovėjęsiai tvarkai ir pačiai gyvybei, priešai tapatinami su demonais, siekiančiais mikrokosmą sugrąžinti į chaoso būklę, jį užgniaužti.“⁶

Jau XX a. pradžioje į tai buvo atkreipęs dėmesį Arturas Morisas Hokartas, kalbėdamas apie senovės Indiją: „Kadangi karalius yra Indros atstovas, tai jis, kaip ir Indra, pirmiausia kovoja su demonais, ir tik paskui – su žemiškaisiais priešais“, savo ruožtu, „netikėlių pavadinimai taip pat reiškia demonus, o įtvirtinimai nebūtinai yra pastatyti iš žemės ar akmens – juos gali sudaryti nematomos ribos“⁷. Tas pat Europoje: Romą užplūdę ir galiausiai įveikę barbarai to meto krikščionių buvo tapatinami su demonais ir laikyti paties Šėtono kariaunomis, pasiūstomis juos nubausti už nuodėmes⁸. „Karvedys mėgdžioja Dievą, kuriam atstovauja, ir kaip Dievas sutriuškina Velnią, taip jis sutriuškina netikėlius Velnio garbintojus“, užtat: „Kai meldžiama pagalbos ginant ‘Dievo

tvirtovės’, sunku pasakyti, kaip ir vedose, ar tai materialios, ar dvasinės tvirtovės. Iš esmės – ir vienaip, ir kitaip, nes materialaus ir dvasinio lygmenų negalima perskirti.“⁹

M. Eliadė apibendrina: „Visai galimas daktas, kad gyvenamųjų vietų ir miestų įtvirtinimai iš pradžių turėjo saugoti nuo magiškų jėgų; tie įtvirtinimai – grioviai, labirintai, pylimai ir t. t. – buvo skirti veikiau sutrukdyti demonų ir vėlių antplūdžiui nei atremti žmonių antpuoliams. Šiaurės Indijoje epidemijos metu aplinkui kaimą apibrėžiamas ratas, turintis neleisti ligos demonams įsibrauti į kaimą. Viduramžiais Vakarų Europoje miesto sienos buvo rituališkai pašventinamos kaip apsauga nuo demonų, ligų ir mirties.“¹⁰ Mindaugo Paknio duomenimis, „Vilniuje dar XVI a. I pusėje pastatyta gynybinė siena atliko kartu ir karantino užkardos funkcijas. Kilus epidemijai, per miesto vartus neįleidžiami liginiai“¹¹. Tad galima įtarti, jog Vilniaus siena irgi turėjo saugoti ne tik nuo užpuolikų bei užkrato nešiotųjų žmonių, bet ir nuo pačių ligos demonų.

2. APIBRĖŽTAS „MAGINIS APTVARAS“

Atkreipkime dėmesį į tai, kad drauge su miestų aptvarais M. Eliadės minimas „epidemijos metu aplinkui kaimą apibrėžiamas ratas, turintis neleisti ligos demonams įsibrauti į kaimą“. Taigi tuo mastu, kuriuo tvora ar aptvaras saugo ne nuo kūniškų, o nuo dvasinių priešų, jis ir pats neprivalo būti materialus – jis gali būti simbolinis.

Dar visai neseniai ir mūsų kraštuose nuo ligų aplink gyvenvietę būdavo įvairiais būdais apibrėžiamas ratas. XIX a. Vitebsko apylinkėse nuo užkrato viso kaimo našlės iš bendrai sudėtų ir suverptų linų per vieną parą nuausdavo rankšluostį, ir saulei tekant visi kaimo gyventojai paskui jauniausią audėją, prieky nešinę šituo rankšluosčiu, apeidavo kaimą ratu (kartais trissyk), o paskutinė eidavo seniausia iš audėjų, vyniodama paskui save likusį siūlą ir taip juo kaimą apjuosdama¹². XX a. pradžios Polesės gudų manymu:

Каб халера не прабраласа ў вёску, трэа яе абараць. А для гэтаго трэба, каб маладзя дзяўчата, паскідаўшы з сябе й сарочки, запрагліса ў соху да й абаралі вёску кругом.

5 Успенский 1982: 178.

6 Eliade 1961: 37–38.

7 Hocart 1970: 157; žr. Coomaraswamy 1997: 211, išn. 36.

8 Кардини 1987: 166–167.

9 Hocart 1970: 160.

10 Eliade 1997: 35; žr. 1961: 39; 1974: 371.

11 Paknys 2008: 117.

12 Никифоровский 1897: 259, Nr. 2037.

Kad cholera neįsigautų į kaimą, reikia jį aparti. O tam reikia, kad jaunos merginos, nusimetusios netgi marškinius, įsijungtų į žagrę ir apartų kaimą ratu.

Каб халера не прабраласа на ўёску, трэба ўзяць апаляны з двух канцоў ожах паміж ног да ў аб'ехаць на ём кругом вёскі так, каб абчаруіць на зямлі цэлы круг. Такі круг перацерагае не толькі ат халеры, але ў ат усялякае пошасці ў ат паморку ці ўпадку гаўяда.

Kad cholera neįsigautų į kaimą, reikia paimti tarp kojų apdegusį iš abiejų galų nuodėgulį ir apjoti ant jo aplink kaimą taip, kad žeme būtų apibrėžtas ištisas ratas. Toks ratas saugo ne tik nuo choleros, bet ir nuo bet kokio užkrato bei nuo maro ar galvijų kritimo.¹³

Panašiai sakyta Lietuvoje: *Jei kaimą apartum aplink vaga arkliu ar jaučiu iš dvynių, tai tam kaimė žmonės pavietre nemirtų*¹⁴. Pasak Angelės Vyšniauskaitės, „kai kur Lietuvoje, ypač Dzūkijoje, pirmąją vagą varo aplink dirvą taip, kad žemės virštų į vidaus pusę. Tikėta, kad tada toji dirva tikrai bus pilna javo. <...> Čia atsispindi tikėjimas, kad magiškas apskritimas apsaugosias nuo blogybių, pasėlius nuo ledų.“¹⁵ O Juozas Šliavas pasakoja, kaip „Joninių vakarą šeimininkas su rožančiumi apeidavo visus laukus, kad piktos dvasios neniokotų derliaus“, o „raganoms išvaidyti uždegdavo šiaudų kūlį ir eidavo aplink namus ir laukus“¹⁶. Panašiai karelių kerdžius triskart apeidavo išgintą galvijų bandą ir taip sukurdavo aplink juos „maginį aptvarą“, saugantį nuo plėšrūnų ir kitų piktų jėgų¹⁷.

Pasak Jono Balio, „laukų apėjimo paprotys siekia labai senus laikus ir jis susidarė veikiant pažiūrai, kad kiekviena vieta, kuri yra su kultinio pobūdžio procesija ratu apeinama, esti tarsi apsupama magiška mūro siena, kurios joks blogas demonas negali peržengti“¹⁸.

Taigi apibrėžiant ar *ap-einant* ratu (taigi atliekant *ap-eigą*) sukuriamas savotiškas „magiškas aptvaras“. Slavų papročių tyrinėtojos Jelenos Levkijevskajos žodžiais, „aptvėrimas, greta apėjimo, apjuosimo, aparimo, apibrėžimo, apibarstymo,

apsupimo pylimu ir kitais būdais sudaryto maginio rato, yra viena iš ribos tarp saugomo objekto ir grėsmės šaltinio sukūrimo formų“, ir kaip tik todėl „įprasti ūkinės paskirties aptvarai (tvora, žiogris ir kt.) galėjo įgauti maginio rato funkciją“¹⁹.

Kaip tik tokio maginio rato funkciją atlieka anksčiau jau minėta²⁰ visą pasaulį juosianti „geležinė tvora“ rusų užkalbėjimuose: *Стань ты, железень тын, круг меня, раба Божия (имярек) в вышету от земли до неба, а в широту от востоку до западу во все четыре стороны* „Stok tu, geležine stačiatvore, aplink mane, Dievo vergą (vardas), į aukštį nuo žemės ligi dangaus, o į plotį nuo rytų ligi vakarų į visas keturias puses“; *...обставте круг меня раба Божия (имярек) тын железный, верыи булатны на 120 верст, оком не окинуть, глазом не увидеть* „apsupkite aplink mane, Dievo vergą (vardas), geležinę stačiatvorę, plieninius virbus 120 varstų, akimi neapmetamą, žvilgsniu neužmatomą“; *Как станет около меня... тын железный и забор каменный от юга до севера, от земли до небеси* „Kaip stos aplink mane... geležinė stačiatvorė nuo pietų ligi šiaurės, nuo žemės ligi dangaus“ ir pan.²¹

Tokia ir latvių dainose minima apotropėjinė „geležinė tvora“:

*Tais', Dieviņ, dzelzu sētu
Apkārt manu dzīvošanu:
Burvis būra, skauģis skauda,
Nevēloņa nevēlēja.*

Tverk, Dievuli, gelžies tvorā
Aplink mano gyvenimā:
Burtvis buria, skauģis skāugi²²,
Piktavālis pikta linki.

*Nevienam tā nebija
Kā manam tēviņam:
Visapkārt dzelžu žoģis,
Nevār skauģis pāri tapt.*

Niekam nėra šitaip buvē
Kaip mano tēveliui:
Aplink visur gelžies žiogis,
Negal skauģis prasigauti.

13 Сержпутоўскі 1998: 292, Nr. 2241, 2242.

14 LTs IV: 479, Nr. 432; VILD: 162; plg. BsLP I: 63, Nr. II.11 ir kt.

15 Vyšniauskaitė 1992: 114.

16 Šliavas 1985: 81.

17 Фишман 1986: 192.

18 Balys 1993: 187–188; žr. Laurinkienė 1996: 80.

19 СД III: 521, 522.

20 Razauskas 2019a: 37; 2019b: 9.

21 Топоров 2004: 72–73.

22 Dainų vertimams pasirinkti lietuviški žodžiai *burtvis* 'burtininkas' (LKŽ I: 1204), *skāugē* 'pavydas, godumas', *skāugis* 'šykštuolis', *skaugēti* (*skāugi*, *skaugējo*) 'pavydėti' (LKŽ XII: 782), nes jie atitinka latviškuosius.

Dainas pateikusi Janina Kursytė priduria: „Pažymėtina, kad ‘geležinė tvora’ ne kiekviena kartą reiškia fizinę, iš geležies nukaltą tvorą. Slaptąją šio vaizdinio reikšmę galima aptikti tikėjimuose, pavyzdžiui: *Ja tādā vietā izgādās gulēt, kur velni un spoki māt, tad jāapvelk ar nazi trīs reiz ap guļas vietu apkārt un nazis jāuzdur galogali. Tad velni saka, ka gulētājam ir dzelzu sēta apkārt* ‘Jei tokioje vietoje tenka miegoti, kur kamuoja velniai ir vaiduokliai, tai reikia apibrėžti peiliu tris kartus aplinkui gulimąją vietą ir peilį įbesti galvugalyje. Tada velniai sako, kad aplinkui miegantįjį yra geležies tvora.’“²³ Dar vienas pavyzdys:

*Bur man burvji, skauž man skauģi,
Nevar manis izpostīt:
Dieviņš taisa dzelzu sētu
Apkārt manu māju vietu.*²⁴

Buria burtviai, skāugi skaugiai,
Negal manęs sužlugdyti:
Dievas tveria gelžies tvorą
Aplink mano namų vietą.

Panašios prigimties ir „aukso tvora“ kitoje latvių dainoje:

*Lād man ļaudis, bur man ļaudis,
Nevar mani izpostīt:
Dieviņš taisa zelta sētu
Apkārt manu augumiņu.*²⁵

Keikia žmonės, buria žmonės,
Negal manęs sužlugdyti:
Dievas tveria aukso tvorą
Aplink mano augumėlį.

Taigi apibrėžtas ratas ar apibrėžimas ratu, maginiu požiūriu, atstoja tvorą, aptvarą.

3. RATU APIBRĖŽTAS PASAULIS

Todėl ir pasaulio aptvaras, kosmosą skiriantis nuo chaoso, neprivalo būti materialus – jis irgi iš esmės yra simbolinis, tad kuo puikiau atstojamas apibrėžto rato. Užtat ir kiekvienas apibrėžtas ratas iš esmės yra viso apibrėžtojo (= *sutvertojo*) pasaulio atvaizdas – visai taip pat, kaip kiekvienas aptvaras buvo pasaulį juosiančio aptvaro atvaizdas.

Oglala lakotų indėnas Juodasis Elnias paaiškina: „Turėjote pastebėti, kad viską indėnai

stengiasi daryti rate, nes pasaulio jėga visada pasireiškia rate. Visa siekia tapti apskritimu. Seniai seniai, kai buvome stiprūs ir laimingi, visą jėgą įgydavome šventajame tautos rate, ir kolei to rato niekas nepažeidė, tauta klestėjo. Rato centre augo žydintis medis, kurį maitino keturi apskritimo ketvirčiai. Rytai nešė taiką ir šviesą, pietūs – šilumą, vakarai – lietu, šiaurė – šaltį ir stiprų vėją, kurie teikė stiprybę ir kantrybę.“²⁶ Panašiai kalba sijų „šamanas“ Raišasis Elnias: „Mums ratas reiškia žmonių, kurie sėdi drauge aplink laužą, – giminių ir draugų, suvienytų per rankas keliaujančios taikos pypkės, – bendrystę. Stovyklavietė, kur kiekvienas vlgvamas turėjo savo vietą, taip pat būdavo įrengiama ratu. Vlgvamas, kuriame žmonės taip pat sėdėdavo ratu, buvo apskritas, o kaime visos šeimos įsikurdavo ratais didesniame rate, – tai buvo dalis didesnio žiedo, vadinamo septyniais sijų stovyklų laužais, sudarančiais tautą. Tauta buvo tik dalis visatos, kuri taip pat yra apskrita ir kurią sudaro apskrita žemė, apskrita saulė, apskritos žvaigždės. Mėnulis, horizontas, vaivorykštė – apskritimai apskritimuose ir dar apskritimuose, neturinčiuose nei pradžios, nei pabaigos.“²⁷ Sijų kaimynų paunių žynys per apeigas, vadinamas hako, kojos nykščiu apibrėžia ratą ir jį paaiškina taip: „Šis ratas reiškia lizdą ir yra nubrėžtas kojos nykščiu, nes erelis savo lizdą sunėša kojomis. Nors mes sekame lizdą sukančiu paukščiu, tai reiškia dar ir ką kita: mes turime omenyje [dievą] Tiravą (*Tira'wa*), tveriantį pasaulį žmonėms gyventi. Užlipę ant kalvos ir apsižvalgę aplinkui, visur pamatysite dangų liečiantis su žeme, štai šitame apskritame aptvare žmonės ir gyvena. Tad mūsų nubrėžtas ratas yra ne tik lizdas, bet ir ratas, kuri Tirava sutvėrė kaip buveinę žmonėms. Ratas taip pat reiškia giminę, klaną ir gentį. O kalva mena baltus debesis ties Tiravos būstu – dangaus skliautą virš žmonių buveinės – ir išreiškia Tiravos globą.“²⁸

Panašu, jog kaip tik šitai apskrita žemė buvo senovės žydams, bent jau sprendžiant iš Izaijo knygos sakinio 40.22 apie Dievą: „Jis, kuris sėdi soste viršum žemės skritulio ir [kuriam] jos gyventojai atrodo kaip žiogai“²⁹, ir iš Patarlių knygos sakinio 8.27: „Aš ten buvau, kada jis dėjo dangaus skliautą į vietą, kai jis nubrėžė ratą ant bedugnės paviršiaus.“ Antonijo Avenio žodžiais tariant, „abu [sakiniai] mena Dievą iš dangaus regint plokščio skritulio kraštus (horizontą)“³⁰.

26 Cit. iš Vaiškūnas 2005: 35.

27 Raišas Elnias 2015: 137.

28 Hocart 1970: 227.

29 Sulig Algirdo Jurėno vertimu (ŠvR 2000: 797).

30 ER: 8426.

23 Kursytė 1999: 110; dainos BDS: Nr. 9143 ir 3712.

24 BDS: Nr. 32468; LDD: 23, Nr. I.17.4.

25 BDS: Nr. 33680; SVit: 44, Nr. 236.

Panašiai mąstė tradicinis mongolas ir apskritai Azijos stepių klajoklis: „Savo būstą (kartu su įsisavinta ūkine erdve) jis suvokė kaip savotišką centrą, aplink kurį koncentriniais ratais išsidėstęs visas likęs pasaulis. Jurta – centrinis ratas, ūkinė erdvė aplinkui – antrasis ratas, už stulpų arkliams pririšti – trečiasis (ligi santykinės jo ribos paprastai būdavo palydimi svečiai) ir t. t. <...> Visiems klajokliams būdingas laikinos stovyklos tipas – kurėja (*хурээ*), ratas, kurio viduje naktį buvo laikoma viskas: gyvuliai, vežėčios, ūkio rykai ir t. t., o viduryje stovėjo vado, pasaulietinio ir tuo pat metu sakralinio valdovo, jurta (ordoje – jurta-rūmai). Suprantama, jog tokiu atveju visa erdvė, esanti išorinio rato viduje, laikyta sava, šventa <...>, o pats išorinis ratas sudarė ribą tarp savo ir svetimo pasaulių, ir ne tik simboline, bet visai praktiška prasme.“³¹

Nuo pat vedų laikų Senovės Indijoje pasaulis yra apskritas, prilygstantis ratui³². Senovės iranėnų „Avestoje“, pavyzdžiui, Jaštuose 10.95, 99 ir 17.19 žemė apibūdinama kaip „plati apskrita“³³. Šiaip jau senovės iranėnų pasaulis – tai apskritas šešių stipinų ratas (supamas kitų šešių ratų) ir tiesiog vadintas *xvaniratha* (vid. persų *xvaniras*), maždaug ‘šviesos ratas’³⁴. Ilgainiui ne tik visas materialus pasaulis, bet ir pati materija imta vadinti vid. persų žodžiu *ras* ‘ratas’³⁵. Senovės graikams pasaulis buvo apskritas ir žiedu tarsi gyvatės apjuostas Okeano³⁶. Kaip ir romėnų *orbis terrarum* ‘žemių ratas’, paskui tiesiog *orbis* ‘ratas, skritulys, apskritimas’. Pasaulis, visata buvo ratas ir viduramžių bei renesanso alchemikams³⁷. Arono Gurevičiaus patikinimu, „taip įsivaizdavo kosmosą ir poetas Dantė, ir teologas Tomas Akvinietis“³⁸.

Germaniškieji pasaulio pavadinimai irgi aiškiai rodo jį buvus suvokiamą kaip apskritą, pavyzdžiui, sen. isl. *heimskringla* ‘pasaulis, pasaulio ratas’ (iš *heimr* ‘pasaulis’ ir *kringla* ‘ratas’), *kringla jarðar* ‘žemės ratas’, sen. vok. aukšt. *uoroltring*, *uuerltring* ‘pasaulio ratas, žiedas’, *erda-ring* ‘žemės ratas, žiedas’, *umbiring* ‘pasaulis’, pažodžiui ‘aplinkratis’ ar ‘aplinkžiedis’, taigi būtent ‘ap-skritimas’³⁹.

Rusų knyginiėje tradicijoje pasaulio reikšme seniau vartotas frazeologizmas *окружающий мир* ‘ratu supantis, aplinkinis pasaulis’⁴⁰, kuriame epitetas *окружающий* (per veiksmąžodį *о-кружать* ‘supti, juosti ratu’) yra vedinys iš *круг* ‘apskritimas, ratas’. Beje, būdvardis *круглый* ‘apskritas, apvalus’ savaime įgauna reikšmę ‘pilnas, visiškas, ištisas’⁴¹, taigi mena visumą, visetą, visatą. Panašiai lie. *apvalūs* ‘ritinio ar rutulio pavidalo’, ‘apskritas’ turi reikšmę ‘sveikas, visas’, ‘visas, ištisas’⁴². Pasak Anielos Jafė, „kur tik iškyla apskritimo simbolis <...>, jis visuomet nurodo į vieną visų svarbiausių būties ypatybę – jos visa apimantį vientisumą“⁴³.

Nestebėtina, kad lietuvių pasaulis irgi buvo suvokiamas apskritas, rato pavidalo. Antai Kristijono Gotlybo Milkaus „Lietuvių-vokiečių kalbų žodyne“ (1800) esama frazeologizmo *apskritimas žemės*⁴⁴. Vienoje Antano Juškos pateiktoje vestuvių oracijoje teigiama: *Vainikas yra paveikslu svieto*⁴⁵. O Lydos apylinkėse lietuviai sakydavo: *Vercias pasaulis vis vien kap ratas*⁴⁶. Ir Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene yra pažymėjusi: „Senojoje pasaulėžiūroje pasaulis įsivaizduotas apskritas. Apie tai liudija lietuvių mįslė: *Kur yra pasaulio vidury?* Atsakymas: *Rato viduryje* (užr. Švenčionių par., Pilypų k.).“⁴⁷ Tokią minklę vestuvių apeigose suolsėdis mindavo vedliui: *Kur gali būti žemės vidury?* *Vedlys: Aprėžei ratą ir stok vidury.*⁴⁸ Arba *Suolsėdis: O kur žemės gali būti vidury?* *Maršalka aprėžia ratą aplink save, ir stok į vidurį rato, ir su pirštu parodo: Čia vidury.*⁴⁹ Dar XX a. viduryje užrašyta: *Suolsėdis: Kur žemės vidury?* *Vedlys: Apibrėžei ratą ir stok į vidurį.*⁵⁰

Taigi, apibrėžti ratą reiškia mintyse sutverti pasaulį, kosmosą, ir jeigu tą ratą apibrėžei aplink save, vadinasi šitaip sutvertą pasaulį ir save jame atribojai, lyg aptvaru aptvėrei nuo anapus likusio chaoso ir jo demonų.

31 Жуковская 1988: 25–26.

32 Žr. „Rigveda“ I.35.6; 164.11–14; Ригведа 1995: 472; Keith 1998: 79; Coomaraswamy 1994: 108–116; RdhPU: 711, 713 ir daug kur kitur.

33 Malandra 1983: 70, 133; žr. Авеста 1998: 17.

34 Eliade 1976: 23; Corbin 1990: 17–19, 276; Pak 1998: 96–97; Бойс 2003: 26.

35 Zaehner 2003: 201.

36 Onians 2000: 249.

37 Jung 1980: 165–166.

38 Gurevičius 1989: 82.

39 Топорова 1994: 23, žr. 29; Журавлев 2005: 86; МШ: 19, 53.

40 Журавлев 2005: 86.

41 ДЛТС II: 200; RuLKŽ II: 111.

42 LKŽ I: 279–280.

43 Jaffé 1968: 266.

44 Milkus 1990: 339.

45 JŠSD II: 361.

46 LKL II: 345, Nr. 447.

47 Račiūnaitė-Vyčiniene 1997: 24; žr. Dundulienė 1988: 78; 1990: 165; 1994: 134.

48 JŠSD II: 306; LTs IV: 721, Nr. 856; LTsR: 247.

49 DvPSO: 214, Nr. 65.

50 LTsU: 401, Nr. 318; žr. Laurinkienė 1990: 138, 185.

4. AP(SI)BRĖŽIMAS NUO DVASIŲ

Kadangi apibrėžtas ratas atstoja pasaulio aptvarą, saugantį kosmosą nuo chaoso jėgų, tai ir jis pats, apibrėžtas ratas, turi apotropėjinį poveikį: chaoso jėgos jo irgi negali peržengti ir patekti į ratu apibrėžto „kosmoso“ vidų.

Pavyzdžiui, nuo velnio *norint atsiginti, reikia ratas apsukui apgriežti: nelabiukas trins, trins, puls, puls, šokinės apsukui, bet neprieis, ratas neleidžia*⁵¹. Štai mergina *apsirėžė kreida ratą apė save ir laukia svečio. Atėjo velnias – negali prie jos arti priait*⁵². Arba žmogus *pasiėmė gramnyčinę žvakę, apsirėžė aplink stalą ir gieda. Kad prilėkė pilna pirkia velnių, bet į tą žmogų prieit negali*⁵³.

Gramnyčinė žvakė čia yra užuomina į Perkūną: toks jos pavadinimas yra kilęs iš Gramnyčių kalendorinės šventės pavadinimo, perimto iš gudų *Грамнічы*, o šis pasidarytas iš *гром* 'griaustinis, perkūnas' (gretutinis lietuviškas šventės pavadinimas *Grabnyčios* tėra liaudiška interpretacija ir iš tikrųjų su jokia *grabu* neturi nieko bendra, kaip ir *graudulinė* žvakė – su *grauduliu*, nes iš tikrųjų žodis kilęs nuo Perkūno *graudimo, griaudimo*). O kadangi per apibrėžtą ratą negali prasiskverbti Perkūno medžiojamas velnias, tai toks ratas, suprantama, saugo ir nuo perkūnijos. Todėl nuo perkūnijos žmonės *užsidega grabnyčios žvakę, šilkine skara apsigaubia ir grabnyčia ratą apsirėžia* (Kamajai, Rokiškio r.); *jei perkūnija užklumpa moteris lauke pjaunant javus, tai visos susėda krūvoj ant kalno, viena vidury paima pjautuvą, kiek ranka pasiekia apsirėžia aplink ir numeta pjautuvą šalin, tai tame rate būnant griausmas nenutrenks* (Liškiava, Varėnos r.); arba *reikia aprėžti tris ratus su kokių geležgaliu* (Kazlai, Marijampolės r.) ir pan.⁵⁴

Tuo pat būdu norint apsisaugoti nuo laumių *reik apsigriežt su raktu apė savi, o nieks neprieis. Berniuks teip ir padarė: paėmė geležinį raktą ir apgriežė apė savi didį ratą, pats atsistojo vidury rato. Kada laumės atėjo, vidurio rato negalėjo prieti – nedrįso paržengti rubežių, raktu užbrėžtą*⁵⁵. Arba: *Vienas kitąsyk vaikin, aidams pas arklius, patiko pulką laumių. Jis, persigandęs jų, nežino, kur šokt. Jis atsiminė, kad sėniai šneka: jeigu laumes patikus, tai reik apė save ratą apsirėžt, tai laumės nepereina. Jis tuo[j] geležiniu pančiu apsirėžė apė save ratą didelį. Tos laumės*

51 Janulaitis 1923: 343.

52 BsOPS: 286, Nr. 183.

53 Balys 1938: 287, Nr. 611.

54 Balys 1998: 69, Nr. 732; 63, Nr. 621; 71, Nr. 774, dar plg. nuo perkūnijos apariamą ratą Nr. 779, 780.

55 SIŠLP: 107, Nr. 83.

*pribėgo prie jo – negali per rubežių prie jo priaitie. Šoka teip ir teip – negali peršokt.*⁵⁶

Panašiai rusų tradicijoje apibrėžtas ratas saugo nuo atgijusio numirėlio, nuo laumes iš dalies atitinkančių rusalkų ir kitų nelabųjų⁵⁷. Antai pasakos herojus *очертил ножом около себя круг „peiliu apibrėžė aplink save ratą“, ir kai iš karto atsikėlusi numirėlė ant jo puolė, никак через круг перейти не может „niekaip per ratą pereiti negali“*⁵⁸. Tokių pavyzdžių galima būtų pateikti devynias galybes.

Pasak Karlo Gustavo Jungo: „Nubrėžti 'užburtą ratą' – sena maginė priemonė, kurios griebdavosi kiekvienas, kas tik turėjo mintyse kokią ypatingą ar slaptą tikslą. Taip jis apsigindavo nuo 'sielos pavojų', grėsusių jam iš išorės ir puolančių kiekvieną, kas tapo atskirtas paslapties. Ta pati procedūra nuo seniausių laikų būdavo atliekama ir siekiant kokią nors vietą išskirti kaip šventą ar neliečiamą.“⁵⁹

Pasak K. G. Jungo sekėjų Eduardo Reneiro ir Marijos Luizos fon Franc, „žmogus, gyvenantis gamtoje, nuolat privalo apibrėžti aplink save ritualinį 'aukso žiedą', mandalą“, nes „jeigu nemoki tokių ritualinių gynybinių praktikų, vienas gamtoje gyventi negali. Tave būtinai turi supti 'žiedas', antraip ji neišvengiamai tave praris“⁶⁰. Fon Franc tęsia: „Apskritai žiedas, žiedas plačiausia prasme, reiškia tai, ką Jungas apibūdino kaip *temenos* – šventą erdvę, išskirtą apeinant ratu arba apibrėžiant ratą. Graikijoje *temenos* buvo tiesiog nedidelis šventas sklypas miške ar ant kalvos, į kurį nevalia įžengti be tam tikrų atsargumo priemonių, taip pat vieta, kur buvo draudžiamas smurtas. Jei persekiojamasis spėdavo rasti priebėgą tokiame *temenos*, tai kol jis jame buvo, jo buvo nevalia nei paimti į nelaisvę, nei nužudyti. *Temenos* – tai prieglauda (*asylum*), kurioje žmogus yra *asylos* 'nepažeidžiamas'. Jei tai kokio nors dievo kulto vieta, tuomet ji priklauso tai dievybei. Panašią prasmę turi raganos ratas: tai pažymėtas žemės plotas, apskritas sklypas, išskirtas tam tikrais numinoziniais, archetipiniais tikslais. Toks sklypas atlieka dvigubą funkciją: gynybinę,

56 BsOPS: 169, Nr. 101.

57 Левкиевская 2002: 227, 255; žr. СД III: 11–12 ir ten nurodytus kitus enciklopedijos straipsnius.

58 АФНРС III: 132, Nr. 366.

59 Jung 1980, 54. „Sielos pavojai“ – užuomina Dž. Dž. Freizerio terminą, ang. *perils of the soul*, įvestą aprašant pirmąsiam žmogui būdingą baimę „prarasti sielą“ (žr. Frazer 2000: 48–55).

60 Franz 1995: 186.

atribojančią tai, kas jo viduje, nuo to, kas išorėje, ir koncentruojančią į tai, kas viduje. Tai bendriausia prasmė, įgyvendinama kuo įvairiausiai pavidalais. Žodis *temenos* yra kilęs iš *temnō* 'at-kirsti'. Jis reiškia, jog atsikertama nuo beprasmes, profaniškos gyvenimo dalies, ir žymi ypatingam tikslui atskirtą bei skirtą jo dalį.⁶¹

Graikiškąjį *τέμενος* 'atskirtas (šventas) žemės sklypas, šventvietė', iš *τέμνω* '(at)pjaunu, (at)kertu ir t. t.', lietuvių kalboje pagal prasmę kone visai tiksliai atitinka *apyruba* 'riba, siena, pasienis, apylinkė', *apirubas* 'apskritas plotas, sritis', *apyrubė*, *apyrubis* 'vietovė, kuri skiriasi kuo nuo supančios ją aplinkos, pvz., miškas tarp balų, laukų ir pan.', taip pat 'apygarda', dar plg. *āpruba* 'viena-me plote ūkininko žemė' (tiksliau žodžio reikšmę nusako pateiktas pavyzdys iš Antano Juškos žodyno: *Apruba yra apsirubavimas, apsitvėrimas iš visų pusių aplinku gyvenimo*), *āprubas* 'aprubas' ir 'apygarda', *āprubė* 'aprubas' ir 'apylinkė', – visi sudaryti su priešdėliais *ap-*, *api-*, *apy-* iš daiktavardžio *rubà* 'riba, linija' (*Jis apsirubavęs sėdi savo rubose* – A. Juškos žodynas) arba veiksmažodžių *rùbyti*, *rùbinti* 'kapoti, kirsti' (bet ir 'slėpti!'), dar plg. *ruõbti* 'skauptuoti, gremžti', 'kasti' ir kt.⁶² Čia vėlgi matome simbolinį ap(s)ibrėžimą esant lygia-reikšmį, lygiavertį fiziniam ap(s)tvėrimui.

Šitaip nuo senų senovės visame pasaulyje įrengiamos šventvietės ir šventyklos. Pirmykštę ndembu gentį Afrikoje tyrusio Viktoro Ternerio žodžiais, „apibrėžti ką nors ratu – nuolatinė ndembu ritualo tema; podraug, paprastai kaup-tuku, išvaloma aikštelė (*mukombela*). Tokiu būdu beformėje brūzgynų terpėje sukuriama nedidelė tvarkos karalystė.“⁶³ Panašiai Marselis Mosas aprašo šventos vietos parengimą hindų aukurui, vadinamam *vedi*: „Ant žemės atidžiai nubrėžiamimi *vedi* kontūrai. Tam imamas kastuvas (arba, kitais atvejais, iš stebuklingo medžio išdrožtas kardas) ir juo lengvai braukiama palei žemę, sakant 'Piktasis užmuštas'. Tuo būdu sunaikinama visokia bjaurastis. Maginis ratas nubrėžtas, vieta

pašventinta“; taigi „aukuras brahmanistų rituale įrengiamas ant žemės nubrėžus maginį ratą. Iš tikrųjų visos ką tik konspektyviai išvardytos operacijos turi vienintelį tikslą – nubrėžti sakralinėje erdvėje atitinkamus koncentriškus maginius ratus“⁶⁴. Nes, pasak indų ritualines diagramas tyrusio Madhaus Khanos, „siena, aptvaras ar maginis ratas, kad ir kokį pavidalą įgautų apvadas, atitveria regima nuo neregima ir mena dviejų tikrovių ritualinį skyrimą: šventosios, kurioje reiškiasi dievybė, ir kitos, profaniškos“⁶⁵.

Bene kaip tik dėl to būdingas, dažniausias šventyklos pamato planas yra ratas, apskritimas, arba vadinamoji mandala (skr. *maṇḍala*), išreiškianti tradicinio kosmoso horizontalią struktūrą, kurios būdingiausias pavidalas – apskritimas su įbrėžtu kvadratu ar kryžiumi, žyminčiu keturias pasaulio kryptis. M. Eliadės patikinimu, „kiekviena Indijos šventykla, pažvelgus į ją iš viršaus, yra mandala“⁶⁶. Bet ne tik Indijos – panašiai, matyt, būta ir Lietuvoje. Pranė Dundulienė rašė: „Pažymėtina, kad seniausios kulto vietos, vėliau šventyklos, buvo statomos apskritos. <...> Apskritimą sakraline kosmologine figūra laikė ne tik lietuviai, bet ir kitos indoeuropiečių tautos. Indai tokią figūrą vadino mandala.“⁶⁷

5. APIBRĖŽIMAS – ŽENKLAS

Apsibrėžtas ratas gelbsti, saugo ne tik nuo visokių piktų dvasių, bet ir nuo pasakų slibinų. Štai vienos lietuvių pasakos herojus *apsirėžė aplink save rėžį*, ir piktos slibinienės *negal per tą rėžį peršokt*⁶⁸. O kitoje pasakoje pats Dievas Jonelį pamoko: *Kada pamatysi smaką ateinantį, tai šitąj rykštuke aplinkui save aprėžkie – smakas neprieis*, ir tikrai: *Kada Jonelis pamatė smaką ateinantį su dvylika galvų, greit, rykštelę paėmęs, aprėžė aplinkui save, ir tas smakas, prirėpliojęs artyn, negalėjo aitie per ženkla*⁶⁹.

Atkreipsime dėmesį: negana to, kad apibrėžtas ratas ir šiaip jau yra ne kokia materiali kliūtis, o tik sąmonėje sutvertas maginis aptvaras, čia tiesiog prikišamai pridurta, jog slibinas negali pereiti ne per tvorą, ne per galingą gynybinį tvirtovės aptvarą, tegu vien įsivaizduojamą, bet per *ženklą*. O *ženklas* tiesiog yra skirtas sąmonei,

61 Franz 1996: 82. Ang. *asylum* 'prieglauda, prieglobstis' yra perimtas iš gr. *ἄσυλον* 'neliečiama prieglauda', *ἄσυλος* 'neliečiamasis, nepažeidžiamasis, kurio nevalia apiplėšti, pagrobti, nužudyti', neiginys iš *σῦλον* 'teisė atimti, užimti', *σῦλάω* 'išplėšiu, atimu, grobiu' (žr. Klein 2003: 56; FrGEW II: 819–820 ir kt.).

62 LKŽ I: 222–223, 256; XI: 849, 854, 967. Dėl visų šių žodžių lietuviškumo pirmiausia žr. Karaliūnas 2005: 296–297 ir ten nurodas į Kazimierą Būgą, Ernstą Frenkelį bei kitus.

63 Turner 1979: 23; plg. Тэрнер 1983: 123; Топоров 1987a: 131.

64 Mocc 2000: 34–35, 37.

65 Khanna 1997: 29.

66 Eliade 1961: 53.

67 Dundulienė 1988: 78; plg. 1994: 134.

68 BsLP I: 373, Nr. XIII.16; LTs III: 236, Nr. 102.

69 BsLP II: 446–447, Nr. XIV.11.

išimtinai sąmonei, ir pats šis žodis neatsitiktinai yra veiksmožodžio *žinoti* šaknies⁷⁰.

Akivaizdu, kad maginis ratas veikia ne išoriniame, materialiaame pasaulyje, saugo ne nuo išorinio, fizinio chaoso apraiškų – jis veikia vidiniame, psichiniame ar dvasiniame pasaulyje ir saugo vidinį, psichinį kosmosą nuo vidinio, psichinio, dvasinio chaoso jėgų. O esminis vidinis veiksnys, skiriantis nežinomybės chaosą nuo pažinto kosmoso, yra žinojimas. Ir būtent žinojimas, pažinimas nežinomybės chaosą paverčia kosmosu. Užtat ir tokio apotropėjinio ar maginio rato apibrėžimas yra nutaikytas tiesiog į žinojimą ir nuo jo priklauso.

Išoriniame pasaulyje apibrėžtas ratas tad iš tikrųjų tėra vidinio apibrėžimo ar apsibrėžimo ženklas.

6. ŽINOJIMĄ TEIKIANTIS APIBRĖŽIMAS

Esminis apsibrėžimo ratu, apibrėžto rato padarinys irgi yra vidinis – tai žinojimas. Gilesnis, aiškesnis, visumesnis žinojimas, mitologiškai pristatomas kaip visაžinystė. Tiesiai šviesiai tai byloja sakmės apie paparčio žiedo ieškojimą, tiksliau – laukimą, tykojimą apsibrėžus ratu. Pažymėtina, kad paparčio žiedas nejučia savaiame mena minėtąjį „aukso žiedą“, apibrėžtą ratą, mandalą, nes *žiedas* – tai ne tik ‘augalo dauginimosi vaisius’ ar ‘gėlė’, o ir bet koks ‘apskritos formos daiktas, rinkė’, kaip antai: *Žiedas – geležinis rinkis* (Priekulė, Klaipėdos r.)⁷¹. Iš gausybės variantų plačiai žinomo pasakojimo šiuo atžvilgiu itin iškalbingas šis, užrašytas Julijos Žymantienės-Žemaitės:

*Švento Jono naktį papartis žydi. Kas nori tą žiedą gauti, reikia nueiti į mišką, į papartyną teip, kad nė šunų lojimo, nė gaidžio balso nesigirdėtų. Ten papartynėje paskleisti ant žemės šilkinį skepetėlį ir aplinkui apibrėžti rinkį su gramnyčios žvoake an žemės ir ore tokį pat rinkį. Tame rinkėje prie skepetelio sėdėti. Naktį pradės visokios baidyklės vaidentis, visokiais balsais šaukti, cypti, bet par apibrėžtąjį rinkį nepraeis. Kas pabūgęs norėtų pabėgti, išėjęs iš rinkio nebeliks gyvas. O rinkėje sulaukęs dvyliktos nakties, pamatys papartį pražystant, ir jo žiedas nukris ant paskleistojo skepetelio. Sulaukus aušros, paparčio žiedą pasikišti sau po nago dešinės rankos ar, odą prasipjovus, pasikišti. Tuomet viską viską, kas tik ant svieto, žinosi ir kitiems pasakysi.*⁷²

70 FrLEW: 1300–1301 ir kt.

71 LKŽ XX: 521–526 ir toliau.

72 RSPS: 156–157, Nr. 97.

Čia tiesiog kyla įtarimas, kad apibrėžtas žiedas ir jame pražydes paparčio žiedas yra tas pats, tik vienas apibrėžtas išorėje, o kitas pražydes viduje kaip žinojimas. Kitur tokių užuominų nebėra, bet apibrėžimo vaisius visuomet – žinojimas:

*Papartis tiktai vieną kartą ant metų, švento Jono naktį, težydžia. Ir jis yra labai smulkus, kai aguonos grūdėlis. Kas jį tur, tas viską žino. Kad kas jį nor sau turėti, reik nueiti iš vakaro prieš šventą Joną į papartyną, nusinešti grabnyčių žvakę, baltą paklodę pasitiesti, su šermukšniū medžiu, kaip užsiekiant su ranka, ratą apsuksui save apsisukti, žvakę užsidegti ir par naktį knygą skaityti arba poteries kalbėti, saugotis nieko blogo nepamisliti. Par naktį tą, apėratą apstoje, visokios baisybės snapus sukišę tur, bet jų nereikių bijoti, tai būsių gerai. Ant ryto, kai išauš, tai galėsi atrasti ant savo paklodės. Nu, tai tada viską ir žinosi.*⁷³

*Vieną kartą toks žmogus švento Jono naktį ėjo ieškoti paparčio žiedo. Anas pasiėmė drobulę, žvakę, krapylą ir švęsto vandens. Apsibrėžė degančia žvake didelį ratą, patiesė drobulę, pasiėmė į rankas krapylą su švęstu vandeniu ir laukė. Dvyliką valandą jis pamatė visokių velnių, visokių baidyklių, bet jis anų nebijojo, nes anos negalėjo pereiti užbrėžto rato. Paskiau jis rado tą žiedą ir paliko dideliai mandras.*⁷⁴ T. y. išmintingas.

Štai dar XX a. pabaigoje Pavarėnyje užrašytas variantas:

*O kici bernai dviese sustarė, kad ais ieškoc paparco žiedo. Jiem ty kas davė rodų [patarė], kad raikia nuveic vidurin miško, pasciesc baltų paklodį, Trijų Karalių švencytu kraidu apibrėžc ratų ir laukc, kol nukris an tos paklodės žiedas. Sako, jus visap kap gųsdzis, strošis, visokios baidzyklės rodzysis. Jūs neišsigųskit, sėdėkit ir nejudėkit, per tų aprėžtų ratų neis piktos dvasios. Kap nukris žiedas – jūs viskų an svieto žinosit.*⁷⁵

Dar keli būdingi pavyzdžiai: *Norėdamas rasti paparčio žiedą, apibrėžk (miške) grabnyčia ratą ir ramiai, nepasiduodamas pagundoms, klūpėk. Sulaukęs žiedo, paslėpk jį delne po oda ir viską žinosi*⁷⁶. *Seniau šv. Jono naktį žmonės eidavę į mišką. Nuėję apibrėždavę su žvake aplink save ratą*

73 SIŠLSA: 146, Nr. 235.

74 KrbŽG: 41, Nr. 51.

75 Marcinkevičienė 1998: 123.

76 TŽ V: 642, Nr. 38.3.

ir melsdavęsi, laukdami paparčio žiedo. Vieną kartą kažin koks vaikinys nuėjo į mišką šv. Jono naktį, apsisibrėžė aplink save ant žemės ratą ir ėmė melstis, laukdamas paparčio žiedo. Neilgai pasimeldus, kad pradėjo jam rodytis visokios baidyklės...; arba: Šv. Jono vilijoj (išvakarėse) eidavo ieškoti paparčio žiedo. Reikėdavo paimti žvakę, dvi paklodės ir šermukšninė (lazda), nueiti į mišką, viena paklodė pasikloti, su kita pačiam užsidengti ir su šermukšnine apsisibrėžti ratą, kad niekas neprieitų. Vieną kartą berniukas užsimanė rasti paparčio žiedą, nes turintis žiedą, žinodavęs visą svieta mandrybę. Pasiėmė drobulę, žvakę, šermukšninę ir knygą ir, nuėjęs į mišką, apsisibrėžė su šermukšnine (ratą); pasiklojo drobę, užsidedė žvakę ir pradėjo skaityti knygą. Apie pusnaktį kad pradėjo skambėti, šnypšti, jog berniukui net plaukai pasistatė ant galvos, bet, viską iškentėjus, prieš saulės tekėjimą sušniokštė vėjas ir nuskambėjo ant drobulės pilkas žiedelis. Berniukas pasiėmė ir, atbielijęs rankos skūrą, įdėjo žiedą, užsirišo ranką. Kai užgijo, stojos visko ant svieta žinovu; dar kitam žmogui, įgijus paparčio žiedą, protas nušvito: jis jau visa žino ir t. t.⁷⁷

Taigi apibrėžimas teikia žinojimą. O žinojimas – tai tvarkos sala nežinomybės chaoso vandenyne. Užtat pažįstamas, šventas, sutvertas pasaulis yra būtent apibrėžtas, priešingai neapibrėžtam chaosui ar, kitaip tariant, chaoso neapibrėžtumui.

Apie patį paparčio žiedo vaizdinį, jo kilmę, simboliką bei sąsajas, menančias netgi Romos pontifiko ritualinę lazda *lituus*⁷⁸, dabar nekalbėsime. Bet kadangi apibrėžtas ratas prilygsta mandalai, tai lietuviškąją paparčio žiedo apeigą ypač įdomu palyginti su atitinkama indiška tantrine jogos praktika, aprašyta M. Eliadės:

Nubrėžta ant patiesalo *maṇḍala* pasitelkiama kaip paspirtis, atrama meditacijai. Jogas pasitelkia ją kaip „aptvarą“ gynybai nuo išblaškančių minčių bei pagundų. *Maṇḍala* koncentruoja, padaro medituojantį jogą atsparų išoriniams

77 Balys 2003: 124, Nr. 85–87. Daugiau žr. Balys 2003: 281, Nr. 573–575; 1993: 235–239; 1937: 25, Nr. 224; SIŠLSA: 248–219, Nr. 380; SIŠLP: 109–110, Nr. 86; BsLP I: 160–161, Nr. IV.17–20; Elisonas 1932, 150: Nr. 1850; Jucevičius 1959: 158, 459; Šliavas 1985, 82; VILD, 158–159; VLSV, 83–84; UKS: 72, Nr. 142 ir kt. Su gausiais pavyzdžiais bei interpretacijomis žr. Usačiovaitė 1999: 56–65, 72–78, 97 ir ištisai. Latvių žr. Šmitas 2004: 223; ŠmLTT: 1351, Nr. 22253–22255; AnIT: 447, 478 ir kt. Gudų žr. Киркор 1858: 156–157; Сержпутоўскі 2000: 255, Nr. 92; ЛП: 214–218, Nr. 249–254; МБ: 349, rusų РФ: 54–55; Левкиевская 2002: 57; СД III: 629–631 ir daug kur kitur. Panašių duomenų galima užtikti visoje etnografinėje literatūroje apie Joninių šventės papročius.

78 Žr. Patackas 2014a: 149–162; 2014b: 69–74.

stimulams – nesunku išvelgti analogiją su labirintu, saugančiu nuo piktų dvasių bei priešų. Mintimis įžengdamas į mandalą jogas leidžiasi savojo centro link, o ši dvasinį pratimą galima suvokti dvejopai: 1) artėdamas į centrą jogas įveiksmia ir įvaldo kosmines galias, nes *maṇḍala* yra pasaulio įvaizdis; 2) bet kadangi jis medituoja, o ne atlieka [išorinį] ritualą, tai atsispirdamas nuo ikonografinės „atramos“ jogas gali mandalą aptikti savo paties kūne. <...> Jogas gali aptikti mandalą savo paties kūne ir tuo būdu liturgiją interiorizuoti.⁷⁹

Jogo patiesalas atitinka paparčio žiedo ieškotojo paklodę, drobulę ar skepetą. Ant patiesalo jogo nubrėžta mandala, ginanti jį nuo išblaškančių minčių bei išorės stimulų, – tai paparčio žiedo ieškotojo apsisubrėžtas ratas, ginantis nuo visokių jį vidurnaktį puolančių baidyklių. Jogas galiausiai mandalą išvelgia, aptinka savo paties kūne ir taip ją interiorizuoja, taigi mintimis įtraukia į kūną, o paparčio žiedą radęs jo ieškotojas galiausiai jį pakiša sau po oda, vadinas, irgi įtraukia į kūną, simboliškai interiorizuoja. Galutinis jogo tikslas yra pasiekti dvasinį pažinimą ir aukščiausią sąmonės nušvitimą, kuris, beje, tradicijoje dažnai įvardijamas kaip visažinystė, – lygiai taip pat paparčio žiedą radusiajam galiausiai „nušvinta protas“, ir jis tampa „visažinis“. Šiaip ar taip, esama pagrindo nuodugniam, toli siekiančiam paparčio žiedo papročių bei simbolikos lyginamajam tyrimui, į kurį mes dabar leistis neturime nė mažiausios galimybės.

Mes dabar atkreipkime dėmesį į tai, kad jogas ant patiesalo apsisubrėžta mandala, M. Eliadės apibūdinimu, koncentruoja. Eliadė tai yra pažymėjęs ne kartą: „Mandala koncentruoja – saugo nuo išsiblašymo, išsibarstymo.“⁸⁰ Pasak anksčiau cituotosios M. L. fon Franc, apibrėžtas ratas „atlieka dvigubą funkciją: gynybinę, atriojančią tai, kas jo viduje, nuo to, kas išorėje, ir koncentruojančią į tai, kas viduje“⁸¹. Panašiai apėjimas, ėjimas ratu: pasak fon Franc, „visose pasaulio religijose šis veiksmas daro maginį poveikį, koncentruodamas visas psichės jėgas į vieną tašką“⁸². Tad koncentruojantį, sutelkiantį poveikį turi ir *ap-eiga*, kaip vienas iš būdų mintyse aplink ką nors apibrėžti ratą.

Apibrėžtas ratas, mandala psichologijoje apskritai yra sąmonę sutelkiantis, integruojantis,

79 Eliade 1971: 225–226, 227.

80 Eliade 1961: 53.

81 Franz 1996: 82.

82 Franz 1997: 88.

konsoliduojantis simbolis⁸³. „Taigi, – drauge su K. G. Jungu, – galime suprasti, kodėl griebiamasi apsauginio rato figūros. Jis skirtas apsaugoti nuo ‘nutekėjimo’ ir taip apginti sąmonės vienybę nuo užsąmonės protrūkio, grasinančio ją sudraskyti į gabalus.“⁸⁴ Užtat ir „alchemijoje dažnai minima atsargumo priemonė, tolygi magiškam ratui, yra *vas bene clausum* (gerai uždarytas indas). Abiem atvejais tikslas – apsaugoti vidinį turinį tiek nuo įsibrovimo bei priemaišų iš išorės, tiek nuo išsivadėjimo iš vidaus“⁸⁵. Toks indas, beje, alchemikų dar vadintas *domus vitrea sphaeratis sive circularis* „apvalus arba apskritas stiklo namas“, taip pat *vas nostrum verum occultum, hortus item Philosophicus, in quo Sol noster orietur et surgit* „mūsų tikrasis slaptas indas, filosofinis sodas, kuriame pateka ir nusileidžia mūsų saulė“⁸⁶. O pats alcheminis darbas, „opus dažnai būdavo apibūdinamas kaip *circulare* ‘apskritas’ arba tiesiog *rota* ‘ratas’“⁸⁷.

7. VIDINIS APIBRĖŽIMAS

Išoriniame pasaulyje apibrėžtas ratas tėra vidinio apibrėžimo projekcija, kuri veikia ne kaip fizinė užkarda bei talpa – materialus aptvaras, o kaip psichinis, žinojimą telkiantis ženklas. Tikroji dvasinio pažinimo misterija, ligtolinį nežinomybės chaosą atmainanti į „visažinystę“ ir būtį paverčianti visa apimančiu kosmosu, įvyksta viduje. O jai įvykus, nebereikalinga tampa ir toji išorinė projekcija, apibrėžtas „maginis ratas“, simboliškai skyręs bei ribojęs sutelktą vidų nuo blaškančios išorės, – iš jo telieka metafora. Žinojimo žiedu pražystantis apibrėžimas nuo šiol jau atliekamas viduje, mintyse, sutelkto dėmesio rate.

Turėdami omenyje šį apibrėžto rato, apibrėžimo ryšį su žinojimu, atkreipkime dėmesį į tai, kad veiksmazodis *apibrėžti* šiuolaikinėje lietuvių kalboje savaime turi ne vien fizinę, pamatinę reikšmę ‘apskrieti, apvesti aplinkui (liniją)’, bet ir perkeltinę, psichinę – ‘nusakyti sąvokos turinį, duoti definiciją’ arba ‘nurodyti kurio nors dalyko ar reiškinių ribas’; Stasio Šalkauskio žodžiais, „*apibrėžti* reiškia nustatyti suvokiamąsias dalyko ribas“⁸⁸. Į lietuvių bendrinę kalbą žodį šia perkeltine reikšme, pirmiausia kaip aritmetikos ter-

miną, įvedė Jonas Jablonskis⁸⁹. Bet ir tarptautinė *definicija*, lotynų *dēfīnitio* ‘apibrėžimas’, *dēfīnitus* ‘apibrėžtas’, *dē-fīnio,-īre* ‘apibrėžti, nustatyti ribas’ radosi iš *fīnis* ‘riba’. Atitinkamai kitose kalbose, antai rusų *определить* ‘apibrėžti’, *определение* ‘apibrėžimas’ – iš *предел* ‘riba’. Vladimiro Toporovo žodžiais, „ribos nustatymo operacija, kaip savęs *apibrėžimas* [определение себя], *apsibrėžimas* [самоопределение] (plg. *ὄρος* ‘riba’ ir ‘apibrėžimas’, t. y. loginė definicija), gana seniai buvo institucionizuota ir tapo svarbiu socialinio gyvenimo elementu bei ypatingu ritualu“⁹⁰. *Definicija* su visais savo atitikmenimis pažodžiui yra ap-ribojimas ir jo padarinys ap-ribis, iš esmės – ta pati minėtoji *apyruba* ‘riba, siena, pasienis, apylinkė’, *apirubas* ‘apskritas plotas, sritis’ ir kt., iš *rubà* ‘riba, linija’ (*Jis apsirubavęs sėdi savo rubose*). Būtent – apibrėžimas.

Mums dabar ypač svarbu pažymėti tai, kad ir šia perkeltine definicijos reikšme *apibrėžimas*, kaip galėjome įsitikinti, turi seną tradiciją, paremtą kaip tik aptartuoju fiziniu, tačiau simbolišku, ženkliniu veiksmu – ap(s)ibrėžimo, ap(s)ibrėžto rato, ribos aplinkui nubrėžimo ritualu, pagal paskirtį nutaikytu į sąmonę ir tik sąmonėje galiojančiu. Jo prasmę būtų galima nusakyti maždaug taip: suvokimo chaose tvarka įvedama ir pažinimas, žinojimas – „paparčio žiedas“ – įgyjamas kuo aiškiau apibrėžiant jo dėmenis, sąvokas. Ir net kai apie ką nors kalbame *apskritai*, vis tiek siekiame tai *apskrieti* ratu – kad ir plačiau, vis tiek *apibrėžti*.

8. IŠVADA: NUO IŠORĖS Į VIDŲ

Tad, viena vertus, išorinis, žmonių gyvenamas pasaulis – sodyba, pilis, miestas – yra *sutveriamas* ne tik išoriškai, bet pirmiausia iš vidaus, viduje, magiškai, psichiškai, apibrėžiant jį mintyse, aptveriant „minties aptvaru“. O kita vertus, bet koks vidinis, psichinis sąmonės turinys, bet kokia sąmoninga mintis bei įgytas žinojimas, siekiant jį išsaugoti ir sutvirtinti nuo pakrikimo, nuo išskydimo užmarštyje, turi būti apibrėžiamas ir taip *sutveriamas* pagal išorėje apibrėžto rato pavyzdį. Abiem atvejais chaoso netvarką, neapibrėžtumą kosmosu paverčia ir jį palaiko, saugo *apibrėžimas*, nepriklausomai nuo to, ar atliekamas išorėje, fiziškai, bet savo simboline paskirtimi vis tiek nutaikytas į sąmonę, ar iškart vien tik viduje, mintyse, sąmonėje.

89 Piročkinas 1980: 69; už nuorodą ačiū dr. Jūratei Šlekonytei.

90 Toporov 1987b: 111; išretinta V. T.

83 Žr. Jung 1959: 70, 427; 1981: 457; Hillman 1994: 186 (*temenos*) ir daug kur kitur.

84 Jung 1983: 29.

85 Jung 1980: 167.

86 Jung 1980: 236, 238.

87 Jung 1980: 293.

88 LKŽ I: 1035; Šalkauskis 1991: 204, žr. 131.

NELIETUVIŠKŲ ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Aveni, Antonis = Anthony F. Aveni
 Dantė Aligjeris = Dante Alighieri
 Eliadė, Mirčia = Mircea Eliade
 Franc, Marija Luiza, fon = Marie-Louise von Franz
 Frenkelis, Ernstas = Ernst Fraenkel
 Gurėvičius, Aronas = Арон Яковлевич Гуревич
 Hokartas, Arturas Morisas = Arthur Maurice Hocart
 Jafė, Aniela = Aniela Jaffé
 Jungas, Karlas Gustavas = Carl Gustav Jung
 Khana, Madhus = Madhu Khanna
 Kursytė, Janina = Janina Kursite
 Levkijevskaja, Jelena = Елена Евгеньевна Левкиевская
 Mosas, Marselis = Marcel Mauss
 Reneris, Eduardas = Eduard Renner
 Terneris, Viktoras = Victor Turner
 Tomas Akviniėtis = Thomas Aquinas
 Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров
 Uspenskis, Borisas = Борис Андреевич Успенский

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- AnIT = *Latviešu tautas teikas: Izcelšanās teikas: Izlase*. Sa-
stādītāja Alma Ancelāne. Rīga: Zinātne, 1991.
- Balys 1937 = Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Spaudai paruo-
šė Dr. J. Balys. // *Tautosakos darbai*, III. Kaunas, 1937.
- Balys 1938 = Vilniaus krašto lietuvių tautosaka. Spaudai paren-
gė Dr. J. Balys. // *Tautosakos darbai*, IV. Kaunas, 1938.
- Balys 1993 = Jonas Balys. *Lietuvių kalendorinės šventės: Tauto-
sakinė medžiaga ir aiškinimai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Vilnius: Lietuvių literatū-
ros ir tautosakos institutas, 1998.
- Balys 2003 = Jonas Balys. *Raštai*, IV. Vilnius: Lietuvių litera-
tūros ir tautosakos institutas, 2003.
- BDS = *Krišjāņa Barona Dainu skapis*: <[http://www.dainu-
skapis.lv](http://www.dainu-
skapis.lv)>.
- Beresnevičius 1998 = Gintaras Beresnevičius. Kosmosas
ir šventvietės lietuvių ir prūsų religijose. // *Darbai ir
dienos*, t. 6 (15). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto
leidykla 1998.
- Beresnevičius 2004 = Gintaras Beresnevičius. *Lietuvių religija
ir mitologija*. Vilnius: Tyto alba, 2004.
- BsLP I–II = *Lietuviškos pasakos*. Surinko Jonas Basanavičius,
I–II. Vilnius: Vaga, 2001–2003.
- BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavi-
čius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas,
2001.
- Buračas 1996 = Balys Buračas. *Pasakojimai ir padavimai*. Su-
darė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas. Vilnius:
Mintis, 1996.
- Coomaraswamy 1994 = Ananda K. Coomaraswamy. *A New
Approach to the Vedas*. New Delhi: Munshiram Mano-
harlal, 1994.
- Coomaraswamy 1997 = Ananda K. Coomaraswamy. *The Door
in the Sky: Coomaraswamy on Myth and Meaning*. Sele-
cted and with a preface by Rama P. Coomaraswamy.
Princeton: Princeton University Press, 1997.
- Corbin 1990 = Henry Corbin. *Spiritual Body and Celestial
Earth: From Mazdean Iran to Shi'ite Iran*. London–Prin-
ceton: Princeton University Press, 1990.
- Dundulienė 1988 = Pranė Dundulienė. *Lietuvių liaudies kos-
mologija*. Vilnius: Mokslas, 1988.
- Dundulienė 1990 = Pranė Dundulienė. *Senovės lietuvių
mitologija ir religija*. Vilnius: Mokslas, 1990.
- Dundulienė 1994 = Pranė Dundulienė. *Gyvybės medis lietuvių
mene ir tautosakoje*. Kaunas: Šviesa, 1994.
- DvPSO = *Pasakos, sakmės, oracijos*. Surinko Mečislovas Da-
vainis–Silvestraitis. Vilnius: Vaga, 1973.
- Eliade 1961 = Mircea Eliade. *Images and Symbols: Studies in
Religious Symbolism*. London: Harvill Press, 1961.
- Eliade 1971 = Mircea Eliade. *Yoga: Immortality and Freedom*.
Princeton: Princeton University Press, 1971.
- Eliade 1974 = Mircea Eliade. *Patterns in Comparative Reli-
gion*. New York–Scarborough: New American Library,
1974.
- Eliade 1976 = Mircea Eliade. *Occultism, Witchcraft, and Cul-
tural Fashions: Essays in Comparative Religions*. Chicago
and London: The University of Chicago Press, 1976.
- Eliade 1977 = Mircea Eliade. *From Primitives to Zen: A Thema-
tic Sourcebook of the History of Religions*. San Francisco–
New York–etc.: Harper & Row, 1977.
- Elisonas 1932 = Jurgis Elisonas. Mūsų krašto fauna lietu-
vių tautosakoje. // *Mūsų tautosaka*. Red. prof. V. Krė-
vė–Mickevičius, V. Kaunas, 1932.
- ER = *Encyclopedia of Religion*, second edition. Lindsay Jones,
editor in chief, I–XIV. New York etc.: Thomson Gale,
2005 (puslapių numeravimas ištisinis).
- Franz 1995 = Marie-Louise von Franz. *Shadow and Evil in Fai-
ry Tales*. Boston & London: Shambhala, 1995.
- Franz 1996 = Marie-Louise von Franz. *The Interpretation of
Fairy Tales*. Boston & London: Shambhala, 1996.
- Franz 1997 = Marie-Louise von Franz. *Archetypal Patterns in
Fairy Tales*. Toronto: Inner City Books, 1997.
- Frazer 2000 = James George Frazer. Sielos pavojai. // *Liaudies
kultūra*, 2000, Nr. 4.
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbu-
ch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litaisches etymologisches Wörter-
buch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsver-
lag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
(Puslapių numeravimas ištisinis.)
- Gurevičius 1989 = Aronas Gurevičius. *Viduramžių kultūros
kategorijos*. Vilnius: Mintis, 1989.
- Hillman 1994 = James Hillman. *Loose Ends: Primary Papers on
Archetypal Psychology*. Dallas: Spring Publications, 1994.
- Hocart 1970 = Arthur Maurice Hocart. *Kings and Councilors:
An Essay in the Comparative Anatomy of Human Society*.
Edited and with an Introduction by Rodney Needham,
Foreword by E. E. Evans-Pritchard. Chicago–London,
1970 (1936).
- Jaffė 1968 = Aniela Jaffė. Symbolism in the Visual Arts. //
Man and His Symbols. Carl G. Jung (editor) and M.-
L. von Franz, Joseph L. Henderson, Jolande Jacobi,
Aniela Jaffė. USA, Canada: Dell Publishing, 1968.
- Janulaitis 1923 = A. Janulaitis. Iš Lietuvos folkloro. // *Tauta ir
žodis*, I. Kaunas, 1923.
- JšSD II = *Lietuviškos svotbinės dainos*. Užrašytos Antano Juškos
ir išleistos Jono Juškos, II. Vilnius: Valstybinė grožinės
literatūros leidykla, 1955 (Санктпетербург, 1883).
- Jucevičius 1959 = Liudvikas Adomas Jucevičius. *Raštai*. Vil-
nius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.
- Jung 1959 = Carl Gustav Jung. *The Basic Writings of C. G. Jung*.
New York, 1959.

- Jung 1980 = Carl Gustav Jung. *Psychology and Alchemy*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Jung 1981 = Carl Gustav Jung. *The Structure and Dynamics of the Psyche*. Princeton: Princeton University Press, 1981.
- Jung 1983 = Carl Gustav Jung. *Alchemical Studies*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Karaliūnas 2005 = Simas Karaliūnas. *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose*, II. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Keith 1998 = Arthur Berriedale Keith. *The Religion and Philosophy of the Veda and Upanishads*, I–II. Delhi: Motilal Banarsidass, 1998 (London, 1925). (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- Khanna 1997 = Madhu Khanna. *Yantra: The Tantric Symbol of Cosmic Unity*. London: Thames and Hudson, 1997.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- KrbŽG = *Žmogus ir gamta: Lietuvių liaudies sakmės, pasakėčios, pasakojimai, papročiai*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- Kursite 1999 = Janina Kursite. *Mitiskais folklorā, literatūrā, mākslā*. Rīga: Zinātne, 1999.
- Laurinkienė 1990 = Nijolė Laurinkienė. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. Vilnius: Vaga, 1990.
- Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- LDD = *Latvju Dievadziesmas*. Ieraudzījīs un sakārtojīs Brastīņu Ernests. Latvju dievturu sadraudze, 11980.
- LKL I–II = *Lydos krašto lietuviai*. Redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius, I–II. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LTs III = *Lietuvių tautosaka*, III: *Pasakos*. Paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.
- LTs IV = *Lietuvių tautosaka*, IV: *Pasakos, sakmės, pasakojimai, oracijos*. Medžiagą paruošė: L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis. Vilnius: Mintis, 1967.
- LTsR = *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Paruošė Amb. Jonynas ir kiti. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- LTsU = *Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956*. Vyr. red. Kostas Korsakas. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
- Malandra 1983 = William W. Malandra. *An Introduction to Ancient Iranian Religion: Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983.
- Marcinkevičienė 1998 = Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
- Milkus 1990 = Kristijonas Gotlybas Milkus. *Pilkainis: poezija, proza*. Vilnius: Vaga, 1990.
- MŠ = *Mimiro šaltinis: Senųjų islandų tekstų antologija*. Sudarytoja ir vertėja dr. Rasa Ruseckienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
- Onians 2000 = Richard Broxton Onians. *The Origins of European Thought about the Body, the Mind, the Soul, the World, Time, and Fate: New Interpretation of Greek, Roman and kindred evidence also of some basic Jewish and Christian beliefs*. UK: Cambridge University Press, 2000.
- Paknys 2008 = Mindaugas Paknys. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVII a.* Vilnius: Aidai, 2008.
- Patackas 2014a = Algirdas Patackas. *Litua: lituanistika, publicistika, beletristika*. Vilnius: Versmė, 2014.
- Patackas 2014b = Algirdas Patackas. *Lietuva yra Vydija: Jos slėpiniai*. Kaunas: leidykla nenurodyta, 2014.
- Piročkina 1980 = Arnoldas Piročkina. *Jonas Jablonskis*. Kaunas: Šviesa, 1980.
- Račiūnaitė-Vyčiniene 1997 = Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene. Sutartinių šventybės universalumas. // *Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 1.
- Raišas Elnias 2015 = John (Fire) Lame Deer, Richard Erdoes. *Raišas Elnias, regėjimų ieškotojas: Sijų šamano gyvenimas*. Vilnius: Margi raštai, 2015.
- Razauskas 2019a = Dainius Razauskas. *Įkurti ir sutverti: Socialinio lygmens kosmogonija*. // *Liaudies kultūra*, 2019, Nr. 1.
- Razauskas 2019b = Dainius Razauskas. *Kalba ir mitologija: Sutveto pasaulio tvora tarp šiapus ir anapus*. // *Būdas (Liaudies kultūra)*, 2019, Nr. 3.
- RdhPU = *The Principal Upanishads*. Edited with introduction, text, translation and notes by S. Radhakrishnan. India: HarperCollins, 2000.
- RSPS = *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1981.
- RuLKŽ II = *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, II: *K–O*. Sudarė Ch. Lemchenas. Vilnius: Mokslas, 1983.
- SIŠLSA = *Šiaurės Lietuvos sakmės ir anekdotai*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1975.
- SIŠLP = *Šiaurės Lietuvos pasakos*. Surinko Matas Slančiauskas. Vilnius: Vaga, 1974.
- SVīt = *Sidraba Vītols: Tautas dziesmu krājums*. Sastādījuši Dr. phil. J. A. Jansons un N. Kalniņš. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1943.
- Šalkauskis 1991 = Stasys Šalkauskis. *Raštai*, II: *Filosofijos ir pedagogikos terminija*. Vilnius: Mintis, 1991.
- Šliavas 1985 = Juozas Šliavas. *Žeimelio apylinkės: Kultūros ir švietimo apybraiža*. Kaunas: Šviesa, 1985.
- Šmitas 2004 = Pēteris Šmitas. *Latvių mitologija*. Vilnius: Aidai, 2004.
- ŠmLTT = *Latviešu tautas ticējumi*. Sakrājis un sakārtojīs Prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940–1941.
- ŠvR 2000 = *Šventasis Raštas, arba Biblija*. Naujas lietuviškas vertimas: iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė prof. dr. Algirdas Jurėnas. Duncanville, Texas: World Wide Printing, 2000.
- Turner 1979 = Victor Turner. *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. Ithaca: Cornell University Press, 1979.
- TŽ V = *Tauta ir žodis*. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius, V. Kaunas, 1928.
- UKS = *Utenos krašto sakmės*. Parengė Leonora Buičėnienė, konsultavo Bronislava Kerbelytė. Utena: UAB „Utenos spaustuvė“, 1999.
- Usačiovaitė 1999 = Elvyra Usačiovaitė. *Augimo samprata tradicinėje lietuvių kultūroje*. // *Senovės baltų kultūra*, V: *Augalų ir gyvūnų simbolika*. Vilnius: Kultūros ir meno institutas–Gervėlė, 1999.
- Vaiškūnas 2005 = Jonas Vaiškūnas. *Verpsė ir visata*. // *Liaudies kultūra*, 2005, Nr. 1.
- Vyšniauskaitė 1992 = Angelė Vyšniauskaitė. *Pagoniškosios pasaulėžiūros atspindžiai kaimo kultūroje*. // *Senovės baltų kultūra*, II: *Ikikrikščioniškosios Lietuvos kultūra*. Vilnius: Academia, 1992.
- VILD = *Laumių dovanos: Lietuvių mitologinės sakmės*. Paruošė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1979.

- VISV = *Sužeistas vėjas: Lietuvių liaudies mitologinės sakmės*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Vyturys, 1987.
- Zaehner 2003 = Robert Charles Zaehner. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. London–New York: Phoenix, 2003.
- Авеста 1998 = *Авеста в русских переводах (1861–1996)*. Составление, общая редакция, примечания и справочный раздел И. В. Рака. Санкт-Петербург: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- АФНС III = *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа, III. Москва, 1958.
- Бойс 2003 = Мэри Бойс. *Зороастрийцы: верования и обычаи*. Санкт-Петербург: Азбука-классика–Петербургское Востоковедение, 2003.
- ДлТС II = Владимир Даль. *Толковый словарь живого великорусского языка*, II. Москва: Русский язык, 1981 (1881).
- Жуковская 1988 = Наталия Львовна Жуковская. *Категории и символика традиционной культуры монголов*. Москва: Наука, 1988.
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Кардини 1987 = Франко Кардини. *Истоки средневекового рыцарства*. Москва: Прогресс, 1987.
- Киркор 1858 = Адам Киркор. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*, III. Санктпетербург, 1858.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель–Аст, 2002.
- ЛП = *Легенды і даданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- МБ = *Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік*. Складальнікі: Ірына Клімковіч, Віктар Аўтушка; навуковыя рэдактары: Таццяна Валодзіна, Сяргей Санько. Мінск: Беларусь, 2011.
- Мосс 2000 = Марсель Мосс. *Социальные функции священного*. Санкт-Петербург: Евразия, 2000.
- Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897. (Gudų medžiaga čia pateikta rusiškai.)
- Рак 1998 = Иван Вадимович Рак. *Мифы древнего и раннесредневекового Ирана*. Москва: Журнал «Нева»–Летний сад, 1998.
- Ригведа 1995 = *Ригведа: Мандалы V–VIII*. Издание подготовила Т. Я. Елизаренкова. Москва: Наука, 1995.
- РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.
- СД III = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под редакцией Н. И. Толстого, III. Москва: Международные отношения, 2004.
- Сержпутоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Прымі і забабны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 (1930).
- Сержпутоўскі 2000 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Казкі і апавяданні беларусаў Слуцкага павета*. Мінск: Універсітэцкае, 2000 (1926).
- Топоров 1987a = Владимир Николаевич Топоров. Заметки по реконструкции текстов. // *Исследования по структуре текста*. Москва: Наука, 1987.
- Топоров 1987b = Владимир Николаевич Топоров. Понятие предела и *ἔως* в платоновской перспективе (этимологический аспект). // *Античная балканистика*. Москва: Наука, 1987.
- Топоров 2004 = Владимир Николаевич Топоров. О понятии места, его внутренних связях, его контексте (значение, смысл, этимология). // *Язык культуры: Семантика и грамматика*. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996). Москва: Индрик, 2004.
- Топорова 1994 = Татьяна Владимировна Топорова. *Семантическая структура древнегерманской модели мира*. Москва: Радикс, 1994.
- Тэрнер 1983 = Виктор Тэрнер. *Символ и ритуал*. Москва: Наука, 1983.
- Успенский 1982 = Борис Андреевич Успенский. *Филологические разыскания в области славянских древностей: Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*. Москва: Изд-во Московского государственного университета, 1982.
- Фишман 1986 = Ольга Михайловна Фишман. Связь пастьешской и свадебной обрядности у карел. // *Русский север: Проблемы этнокультурной истории, этнографии, фольклористики*. Ленинград: Наука, 1986.

DEFINITION BY MAGIC CIRCLE: FROM COSMOLOGICAL IMAGE TO MAGICAL PRACTICE TO EPISTEMOLOGICAL METAPHOR

Dainius RAZAUSKAS

The article continues some previous ones on the notion of cosmological enclosure, or the mythological world-fence (see Razauskas 2019a: 37–38; 2019b *passim*). As the world-fence protects this created world from the surrounding chaos, so every common fence also protects the homestead and its inhabitants not only from physical intruders but also from the spiritual ones, i. e. evil spirits and ghosts. In that case this fence must not be physical too but can consist in some symbolic enclosure corresponding essentially the magic circle which defines the boundary of thus projected cosmos. Being symbolic, the magic circle operates not on the physical but on the mental level and is finally integrated into the mind, this way producing one of the most essential epistemological concepts, that of *definition*. This is especially evident in the Lithuanian terms *apibrėžti*, “to draw, trace, scratch around”, “circle around (smb. or smth.)”, hence “define”, and *apibrėžimas* “drawing, tracing, scratching around”, “making a circle around (smb. or smth.)”, hence “definition”.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt

Gauta 2020 03 15, įteikta spaudai 2020 06 19.